

Наталія Мусянко Natalia Moussienko

старший дослідник, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу теорії та історії культури, Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України

Ph.D.in philosophy, Leading Research Scholar, Art Theory and History department, Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine

e-mail: nataliamoussienko@gmail.com | orcid.org/0000-0002-3889-0729

Роль культурної спадщини в європейському контексті

Role of the Cultural Heritage in the European Context

Анотація. Проаналізовано роль культурної спадщини в європейському контексті. Розглянуто дослідження європейських вчених, що обґрунтовують важливість культурної спадщини у зміцненні почуття спільності, належності до європейської спільноти. Підкреслено, що українська культурна спадщина є частиною загальноєвропейського та світового контексту. Європейські конкурси є майданчиками, де українська культурна спадщина перетворюється на дієвий інструмент культурної дипломатії, стає промоутером України. Традиційно в культурній спадщині більше уваги приділяли її матеріальній складовій: будівлям, їхній реставрації, ландшафтам тощо. Зауважено, що унаслідок пандемії COVID-19, утім, більшого значення набирає нематеріальна культурна спадщина, зростає важливість перформативних властивостей культурної спадщини. Через різноманітні засоби сучасних комунікацій особливий акцент робиться зараз на дигіталізації культурної спадщини.

Ключові слова: культурна спадщина, європейський контекст, спільність.

Метою статті є аналіз зростання уваги до культурної спадщини як до основи переосмислення європейського проекту, поняття спільності як важливої його складової, а також представлення української культурної спадщини як невід'ємної частини такої спільності. Культурна спадщина є цінним комунікативним засобом розвитку і підсилення спільності в Європі. У складних умовах пандемії COVID-19 перформативні аспекти комунікативних можливостей культурної спадщини набувають особливо го звучання.

Теоретико-методологічною основою статті є дослідження культурної спадщини як об'єднаного начала європейськими, зокрема українськими вченими, а також документи європейських структур із цього питання. У цьому контексті важливим є аналіз європейських конкурсів з культурної спадщини як засобів комунікації та представлення сучасних процесів її розвитку, що впливають на формування суспільної свідомості і розвиток Європи загалом.

Пандемія COVID-19 поставила світ перед фактом стрімких змін у всіх сферах життя і кардинальної його трансформації. Нові вимоги і загрози безпеці, здоров'ю, клімату та довкіллю, адаптація до змін, їхнє прийняття чи неприйняття — впливають на цінності, соціальні структури і верховенство права, вимагають переосмислення вчорашніх констант, а також інноваційних та сміливих

рішень, пошуку важливих об'єднанчих акцентів і комунікаційних каналів.

Відбувається переосмислення і посилення акценту на ціннісному потенціалі культурної спадщини. Процес усвідомлення її значення для суспільства почався давно, але очевидно пришвидшився у наші часи. Зростає розуміння цінності культурної спадщини як у її матеріальному, так і нематеріальному прояві. Особливо після того, як наприкінці ХХ століття з'являється і стає одним із домінуючих принципів *сталого розвитку*. У 2015 році Європейська комісія представляє рамковий документ «Змусити культурну спадщину працювати на користь Європи», який не тільки містить рекомендації дій, а що важливо — наукових розвідок та інновацій у сфері культурної спадщини [8].

Група європейських учених із різних країн провела ґрунтовні дослідження ролі культурної спадщини Європи і у своїй колективній роботі «Культурна спадщина є важливою для Європи» [6, с. 181–198] дійшла таких основних висновків.

Культурна спадщина є ключовим фактором привабливості європейських регіонів та міст і підтримує розвиток креативних індустрій. Вона забезпечує європейські країни та регіони неповторною ідентичністю, що сприяє залученню інвестицій, а також створенню робочих місць у різних сферах: від реставрації та догляду пам'яток

до готельного та ресторанного бізнесів. Креативні індустрії, дигіталізація, застосування технологій віртуальної реальності роблять культурну спадщину важливим джерелом інновацій, освіти та безперервного навчання.

Великі еміграційні хвилі, які накопилися на Європу у XXI столітті, а також жваві внутрішні міграційні процеси вимагають об'єднаного стрижня, яким і може бути культурна спадщина, яка за умов сталого розвитку і осмислення сприяє соціальній інтеграції, кращому розумінню історії, почуттю громадянської гордості та належності, а також співпраці людей та їхньому особистісному зростанню.

Культурна спадщина як основа спільності

Герман Парцінгер — німецький історик та археолог, експерт з культурної спадщини — зазначає про необхідність нового підходу до розуміння значення культурної спадщини для Європи, трансформації в її контексті європейського суспільства, економіки та довкілля. Передумову вчений, зокрема, бачить в успіху Європейського року культурної спадщини (2018) [12], що його результатом стало 23 000 подій у 37 країнах і привернення особливої уваги до культурної спадщини на всіх рівнях. А також створення Єврокомісією «Європейської рамкової програми дій щодо культурної спадщини» [13], що відображає загальну структуру пов'язаної зі спадщиною діяльності на європейському рівні, насамперед у політиці та програмах ЄС.

Реалізувати свої ідеї вчений пропонує через залучення європейців до збереження спільної культурної спадщини і робить наголос на понятті «спільність» (togetherness) — спільність у вивченні і збереженні культурної спадщини, зокрема, маловідомої (з фокусом на індустріальну спадщину). Парцінгер акцентує на туризмі, але не масовому, а сталому і відповідальному. Адже очевидним є факт, що масовий туризм нерідко є руйнівником культурної спадщини і до пандемії COVID-19 ставав важким тягарем і навіть загрозою для низки історичних міст, а також культурних та природних об'єктів, ще й у поєднанні з основними ризиками, спричиненими зміною клімату. Уповільнення туристичної діяльності через пандемію створює вікна можливостей для переосмислення, вироблення стратегій для подальших дій. Яскравим прикладом цього стала Венеція. Адже місто постраждало від руйнівного масового туризму, коли круїзні кораблі заходять занадто близько до історичного центру міста і руйнують природну екосистему. Пандемія дала змогу зупинитися і переосмислити ситуацію. Під час закриття міста через COVID-19 риби, медузи та дельфіни знову повернулися до лагуни. Виживання Венеції та її лагуни не можна розглядати лише як венеційську чи італійську проблему. Досягнення стійкого відродження Венеції могло би стати символом запропонованого нового бачення культурної спадщини Європи, одночасно пов'язаного зі збереженням довкілля.

Культурна спадщина має бути серцем оновленого європейського проекту. Адже зроблені в рамках Європейського року культурної спадщини дослідження доводять: переважна більшість європейців стверджує,

що культурна спадщина є важливою для їхніх країн та них особисто. Парцінгер підкреслює, що складно привести європейців до спільної думки у багатьох речах, але щодо культурної спадщини вони єдині. Також більшість європейців вважають свою локальну культурну спадщину частиною загальноєвропейської [10]. Європейська стратегія «Культурна спадщина в дії» заохочує ділитися успішними історіями збереження культурної спадщини; відповідно до неї у 2020 році було ініційовано каталог успішних практик, що включає 32 ініціативи. Адже кожний успіх надихнути і стати базою і прикладом для реалізації задумів, а також створення європейської спільності. Кожен успіх у збереженні культурної спадщини стає цінним комунікативним засобом і його важливо ретранслювати для інших громад і країн.

Розуміючи, що пандемія COVID-19 має серйозний і драматичний вплив на всі сфери і ці тенденції можуть зберігатися у довгостроковій перспективі, Парцінгер вважає, що переосмислення підходів до культурної спадщини як до бази європейського проекту стане імпульсом його оновлення. Це дозволить залучати нових акторів, інноваційні підходи та інвестиції в об'єкти спадщини і долати розрив між локальним та глобальним. Міжкультурний обмін та творчі ідеї у поєднанні з інноваційними технологіями впливають на наше життя постійно. Культура і культурна спадщина не є статичними, а перебувають у безперервному русі. «Тема з варіаціями» змін європейської культури еволюціонує, приєднуються нові голоси, інструменти та мелодії. Іноді потрібен якийсь час, щоб знайти нові гармонії, але всі ми є частиною того самого великого хору та оркестру, створюємо та виконуємо цю музику разом [10]. У контексті такого музичного порівняння культурної спадщини Парцінгером постає питання про українську мелодію, що може стати символом долучення до європейського та світового голосу.

Українська культурна спадщина у світовому вимірі

Дослідниця історії культурної дипломатії і культурної спадщини Тіна Пересунько переконана, що Україна має, що запропонувати до спільної культурної спадщини, як європейської, так і світової. Т. Пересунько доходить такого висновку на базі матеріалів свого дослідження світового успіху «Щедрика» Миколи Леонтовича, який пізніше став основою популярної різдвяної американської композиції «Carol of the Bells». Ідеться про масштабний проект авторки, присвячений турне (1919–1924) Української Республіканської Капели під керівництвом диригента Олександра Кошиця, який замовив Миколі Лисенку цей твір. Європейська прем'єра «Щедрика» відбулася в Чехословаччині у травні 1919 року. Капела і «Щедрик» у її виконанні упродовж кількох років європейського турне збирали повні зали і схвальні відгуки преси. «“Щедрик” в аранжуванні Леонтовича — це шедевр народного мистецтва. Глядачі його вітали оваціями, стоячи і викликаючи на біс», — писала брюссельська газета «XX століття» у січні 1920 року [3, с. 77].

Пересунько аналізує архівні матеріали і вибудовує хроніку капели у Західній Європі, Північній та Південній Америці. Капела була державною інституцією і мала зобов'язання вести архів своєї роботи. Розвинута і різноманітна українська хорова культура мала вплив на публіку і сприяла успіху капели, про що свідчать численні рецензії та відгуки у пресі різних країн, що їх представила у своєму дослідженні Пересунько разом з різноманітними документами: від щоденників до державних телеграм. «В чистоті подачі тону, музичній чіткості, поліфонії та динамічному музичному акцентуванні український хор є неперевершеним» — писала німецька преса у вересні 1919 року [3, с. 39]. Австрійська газета зазначала у липні того ж року «Те, що показали нам українці, є дивовижним. Колектив, що може отримати такий величезний успіх, повинен мати велику силу мистецької індивідуальності або ж черпати силу з могутнього джерела розвинутого національного мистецтва. В українців обидві можливості щасливо об'єдналися. Решту зробила залізна дисципліна і методика. І ми бачимо такий великий музичний успіх, який рідко можна побачити навіть у такому музичному місті як Відень» [3, с. 34].

Дослідниця вибудовує свої розвідки діяльності капели у контексті української культурної дипломатії, зокрема, щоб показати її тяглість й сьогоднішню актуальність. Адаже гастролі для промоції України були ініційовані на державному рівні Української Народної Республіки Головою Директорії УНР Симоном Петлюрою для протидії російській пропаганді. Тому авторка надає особливої ваги і звучанням тим документам, які показують роль культури у промоції української державності та незалежності [2, с. 6–34].

Пересунько вивчила понад 1300 відгуків світової преси на 600 концертів капели у 200 містах 17 країн. Безумовно, такий резонанс сто років тому, а потім адаптація і популяризація музичного українського твору у світі спонукають до продовження академічних розвідок, зокрема, у контексті сторіччя виконання «Щедрика» у концертному залі «Карнегі Хол» Нью-Йорка (США) у 2022 році. Українська народна пісня в обробці українського композитора має беззаперечний успіх, а потім внаслідок трансформації протягом століття стає міжнародним надбанням.

Традиційно склаалося, що в культурній спадщині більше уваги приділяли її матеріальній складовій: будівлям, їхній реставрації, ландшафтам тощо. Але пандемія COVID-19 очевидно змінює таку тенденцію. Життя переходить у віртуальний формат, збільшується акцент на нематеріальній культурній спадщині. Матеріальна ж потребує перформативного представлення через різноманітні засоби сучасних комунікацій. Особливий акцент робиться зараз на дигіталізації культурної спадщини. Все це дає змогу донести напрацювання у сфері культурної спадщини широкому загалу. А для створення спільності та спільноти така інформація, включення її до освітнього процесу є вкрай важливою.

Конкурси як комунікаційна база культурної спадщини

Важливим інструментом популяризації культурної спадщини, її комунікаційною базою є конкурси, зокрема міжнародні. Участь у конкурсах може вивести об'єкт культурної спадщини на рівень європейського визнання.

У 2002 році Європейський Союз підтримав міжнародні конкурси з культурної спадщини, що їх проводить неурядова європейська організація «Європа Ностра» [14] з 1978 року, й ініціював спільні нагороди, які відзначають найкращі європейські досягнення, пов'язані зі збереженням спадщини, управлінням, дослідженнями, освітою та комунікацією. Популярність нагород сприяє суспільному визнанню культурної спадщини як стратегічного ресурсу для європейського суспільства та економіки.

Щороку нагороди отримують до 30 видатних досягнень у сфері спадщини з усіх куточків Європи. Четверо з них обирають лауреатами гран-прі, а також, згідно з результатами онлайн-голосування, присуджують приз глядацьких симпатій. Усі переможці отримують сертифікат, а також пам'ятку відзнаки. Лауреати гран-прі також отримують по 10 000 євро. За 18 років (2002–2020) на участь у конкурсах організації та приватні особи з 39 країн подали 3150 заявок. 533 із них стали переможцями, а 126 з цього числа — здобули гран-прі.

У 2020–2021 роках заявники конкурсів одночасно змагалися за спеціальні премії ILLUCIDARE, проекту, який фінансує Програма досліджень та інновацій «Горизонт 2020» Європейського Союзу для сприяння та заохочення практик у галузі інновацій та дипломатії в контексті культурної спадщини.

У конкурсах можуть брати участь всі країни Європи. Проекти тих країн, які долучені до програми «Креативна Європа» [15], мають право на грошовий приз. Україна бере участь у цій програмі із 2016 року. Українські проекти були представлені у зазначених європейських конкурсах у невеликій кількості, а з 2018 року, коли розпочав свою діяльність Український культурний фонд (УКФ), зосередилися на новій українській інституції. Вже у перший рік роботи найбільше заявок надійшло до УКФ саме з культурної спадщини: великі столичні музеї і маленькі краєзнавчі осередки сільських шкіл, громадські організації та бібліотеки звернулися за підтримкою своїх проєктів, залишивши на маргінесі європейські конкурси. Це обумовлюються, зокрема, тим, що українська інституція потребує заявки українською мовою, а європейська — англійською чи французькою, що відлякує українських заявників. Але саме європейські конкурси є майданчиками, де українська культурна спадщина перетворюється на дієвий інструмент культурної дипломатії, стає промоутором України. Об'єкт культурної спадщини завдяки таким конкурсам потрапляє у фокус не тільки професіоналів, але й широкої публіки. Нагороди приносять переможцям місцеву, національну та європейську популярність та визнання. І не лише самим нагородженим проєктам, а й країнам та місцевим громадам.

Особливо місце серед конкурсів займає програма «7 у найбільшій небезпеці». На відміну від інших, де йде оцінка різноманітних досягнень у сфері культурної спадщини, вона започаткована для привернення уваги до найбільш загрожених об'єктів європейської культурної спадщини. Її у 2013 році розпочали «Європа Ностра» разом з Інститутом Європейського інвестиційного банку. Сьогодні програму підтримує також і «Креативна Європа». Йдеться саме про матеріальну культурну спадщину, про збереження середньовічних монастирів та садів епохи відродження, промислових споруд та знакових культурних ландшафтів — місць, що є важливими свідченнями спільного європейського минулого, пам'яті та ідентичності. Ті об'єкти, які на конкурсній основі потрапляють до переможців програми, крім 10 000 євро, опиняються у фокусі уваги, мають більше шансів знайти можливості для відродження і фінансування на локальному, регіональному і європейському рівнях. Отже, культурна спадщина є стимулом для сталого розвитку, який спрямований на культурні цінності, вона може сприяти покращенню

життя, а також згуртованості громад, соціальній інтеграції та побудові соціального капіталу.

Висновки. Європейська культурна спадщина об'єднує людей континенту навколо спільних цінностей та досвіду, є основою їхньої спільності та ідентичності, відіграє важливу роль не тільки для розуміння минулого, але й сприйняття сьогодення та творення майбутнього європейського проекту.

Український складник, зокрема нематеріальна культурна спадщина на прикладі світового резонансу «Щедрика», свідчить про залучення України до творення європейської спільності. Водночас вона потребує постійної промоції і розвитку, використання у культурній дипломатії України.

Європейські конкурси з культурної спадщини є її комунікаційною базою та способом промоції, а також джерелом креативності та інновацій. Участь у конкурсах може вивести об'єкт культурної спадщини на рівень європейського визнання, що є важливим інструментом культурної дипломатії.

Література

1. Мусієнко Н. Європейський рік культурної спадщини: історія, мета та стратегічні задачі // *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2019. № 15(2). С. 35–40.
2. Пересунько Т. Культурна дипломатія Симона Петлюри: «Щедрик» проти «руського мира». Місія капели Олександра Кошиця (1919–1924). Київ: АртЕк, 2019. 308 с.
3. Пересунько Т. Світовий триумф «Щедрика» — 100 років культурної дипломатії України (збірник архівних документів). Київ: АртЕк, 2018. 200 с.
4. Cassar M., Sustainable heritage: challenges and strategies for the twenty-first century // *APT Bulletin, Journal of Preservation Technology*. 2009. No. 40 (1). pp. 3–11.
5. Europe Day Manifesto. Cultural heritage: a powerful catalyst for the future of Europe. 2020. URL: <https://pro.europeana.eu/post/europe-day-manifesto-cultural-heritage-a-powerful-catalyst-for-the-future-of-europe> (access date: 02.02.2021).
6. Cultural Heritage Counts for Europe, 2015. URL: http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/wp-content/uploads/2015/06/CHCfE_FULL-REPORT_v2.pdf (access date: 02.02.2021).
7. Culture for Cities and Regions, 2021. URL: <http://www.cultureforcitiesandregions.eu/> (access date: 02.02.2021).
8. Getting cultural heritage to work for Europe. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b01a0d0a-2a4f-4de0-88f7-85bf2dc6e004> (access date: 02.02.2021).
9. Heritage and Wellbeing: What Constitutes a Good Life? // International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property. URL: <https://www.iccrom.org/projects/heritage-and-wellbeing-what-constitutes-good-life> (access date: 02.02.2021).
10. Parzinger H. Togetherness: A New Heritage Deal for Europe. Big ideas. 2020. URL: <https://www.eib.org/en/publications/eib-big-ideas-togetherness-a-new-heritage-deal-for-europe> (access date: 02.02.2021).
11. Culture and development 20 years after the fall of communism in Europe. Purchla J., Palmer, R. (eds.). Kraków: International Cultural Centre. 2010. 208 p.

References

1. Musiienko, N. (2019). Yevropeyskyi rik kulturnoi spadshchyny: istoriia, meta ta stratehichni zadachi [European year of cultural heritage: history, aim, and strategic goals]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, 15(2), 35–40.
2. Peresunko, T. 2019. Kulturna dyplomatiiia Symona Petliury: "Shchedryk" proty "russkoho myra". Misiia kapely Oleksandra Koshytsia (1919–1924) [Cultural diplomacy of Symon Petliura: Shchedryk against the "Russian world"]. *ArtEk*.
3. Peresunko, T. (2018). Svitovyi triumf "Shchedryka" — 100 roki kulturnoi dyplomatii Ukrainy (zbirnyk arkhivnykh dokumentiv) [Global triumph of Shchedryk — 100 years of cultural diplomacy of Ukraine (collected archive materials)]. *ArtEk*.
4. Cassar, M., (2009). Sustainable heritage: challenges and strategies for the twenty-first century. *APT Bulletin, Journal of Preservation Technology*, 40(1), 3–11.
5. Europe Day Manifesto. Cultural heritage: a powerful catalyst for the future of Europe (2020). <https://pro.europeana.eu/post/europe-day-manifesto-cultural-heritage-a-powerful-catalyst-for-the-future-of-europe>
6. Cultural Heritage Counts for Europe (2015). http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/wp-content/uploads/2015/06/CHCfE_FULL-REPORT_v2.pdf
7. Culture for Cities and Regions (2021). <http://www.cultureforcitiesandregions.eu/>
8. Getting cultural heritage to work for Europe (2015, April 13). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b01a0d0a-2a4f-4de0-88f7-85bf2dc6e004>
9. Heritage and Wellbeing: What Constitutes a Good Life? (n. d.). International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property. <https://www.iccrom.org/projects/heritage-and-wellbeing-what-constitutes-good-life>
10. Parzinger, H. (2020). Togetherness: A New Heritage Deal for Europe. Big ideas. <https://www.eib.org/en/publications/eib-big-ideas-togetherness-a-new-heritage-deal-for-europe>

12. European Year of Cultural Heritage. URL: <https://europa.eu/cultural-heritage/> (access date: 02.02.2021).
13. European Framework for Action on Cultural Heritage URL: <https://ec.europa.eu/culture/document/european-framework-action-cultural-heritage> (access date: 02.02.2021).
14. European Heritage Awards/Europa Nostra Awards. URL: <https://www.europeanheritageawards.eu/> (access date: 02.02.2021).
15. Creative Europe. URL: <https://creativeeurope.in.ua> (access date: 02.02.2021).
11. Purchla, J. & Palmer, R. (eds.) (2010). Culture and development 20 years after the fall of communism in Europe. Kraków: International Cultural Centre.
12. European Year of Cultural Heritage (n. d.). <https://europa.eu/cultural-heritage/>
13. European Framework for Action on Cultural Heritage (n. d.). <https://ec.europa.eu/culture/document/european-framework-action-cultural-heritage>
14. European Heritage Awards/Europa Nostra Awards (n. d.). <https://www.europeanheritageawards.eu/>
15. Creative Europe (n. d.). <https://creativeeurope.in.ua>

Moussienko N.

Role of the Cultural Heritage in the European Context

Abstract. Cultural heritage is a strategic resource for Europe. The article analyzes the importance of the cultural heritage in strengthening the sense of community: *togetherness*. It is emphasized that Ukrainian cultural heritage is a part of the European and global context. It is noted that as a result of the COVID-19 pandemic, intangible cultural heritage is becoming more important, and the importance of the performative properties of cultural heritage is growing.

The theoretical and methodological basis of the article are the works of the researches on cultural heritage and the framework study of cultural heritage as a unifying principle by European, in particular Ukrainian scholars, as well as the documents of European structures on this issue. In this context, it is important to analyze European competitions for cultural heritage: European Heritage Awards/ Europa Nostra Awards—as the means of communication and presentation of modern processes of its development, influencing the formation of public consciousness and the development of the European project.

Keywords: cultural heritage, European context, togetherness.

Мусяенко Н.

Роль культурного наследия в европейском контексте

Аннотация. Проанализировано понимание культурного наследия в европейском контексте. Рассмотрены исследования европейских ученых, обосновывающие важность культурного наследия для укрепления чувства принадлежности к европейскому сообществу.

Подчеркнуто, что украинское культурное наследие является частью общеевропейского и мирового контекста. Замечено, что в результате пандемии COVID-19 большее значение приобретает нематериальное культурное наследие, возрастает важность перформативных свойств культурного наследия. Сделан акцент на украинские исследования всемирного успеха «Щедрика» Николая Леонтовича с его последующей трансформацией, что важно для использования в культурной дипломатии Украины. Европейские конкурсы по культурному наследию служат его коммуникационной базой, а также источником креативности и инноваций. Участие в конкурсах может вывести объект культурного наследия на уровень европейского признания.

Ключевые слова: культурное наследие, европейский контекст, общность.

Стаття надійшла до редакції 8.02.2021